

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

שם השיעור: ואנוכי עפר ואפר" "ונחנו מה" – על זהות האדם

שם המרצה (כתובת דוא"ל) – ד"ר שמואל ויגודה (shmuelwygoda@gmail.com)

(1) **אריסטו: אתיקה ניקומאכית**, ספר א', פרק ז' (במהדורות אחרות פרק יג) "אם כן, מהו אפוא תפקודו של האדם? פעילות מסוימת של הנפש בהתאם לשכל"...

(2) **אריסטו: פוליטיקה**, ספר א', פרק 2. (1253a) האדם הוא בעל-חיים מדיני (פוליטי) מטבעו."

(3) **דקארט: הגיונות על הפילוסופיה הראשונה**, הגיון שני. האדם הוא – *res cogitans* דבר חושב, מהותו המחשבה ולא הגוף.

(4) **קאנט: יסוד למטפיזיקה של המידות**, סעיף 4:428. האדם כיצור תבוני הוא מטרה כשלעצמו, לא אמצעי בלבד.

(5) **היידגר: הווייה וזמן**, §9. (*Sein und Zeit*) האדם הוא – *Dasein* ישות שהווייתה היא הבנה של ההווייה.

(6) **בובר: אני ואתה** (מהדורת 1923), חלק ראשון. האדם מתממש במערכת יחסים – "אני-אתה". "האדם נהיה אני באתה".

(7) **בבלי, חולין פח עמ' ב' – פט עמ' א'**

א) אמר רבא בשכר שאמר אברהם אבינו (בראשית יח, כז) ואנוכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות אפר פרה ועפר סוטה וליחשוב נמי עפר כסוי הדם התם הכשר מצוה איכא הנאה ליכא.

ב) ואמר רבא בשכר שאמר אברהם אבינו (בראשית יד, כג) אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשתי מצות לחוט של תכלת ורצועה של תפילין.

בשלמא רצועה של תפילין כתיב (דברים כח, י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש אלא חוט של תכלת מאי היא דתניא רבי מאיר אומר מה נשתנה תכלת מכל הצבעונין מפני שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לאבן ספיר ואבן ספיר דומה לכסא הכבוד דכתיב (שמות כד, י) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו' וכתיב (יחזקאל א, כן) כמראה אבן ספיר דמות כסא.

ג) א"ר אבא קשה גזל הנאכל שאפילו צדיקים גמורים אינן יכולין להחזירו שנאמר (בראשית יד, כד) בלעדי רק אשר אכלו הנערים.

ד) אמר רבי יוחנן משום רבי אלעזר בר' שמעון כל מקום שאתה מוצא דבריו של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בהגדה עשה אזניך כאפרכסת (דברים ז, ז) לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטין עצמכם לפני:

ה) נתתי גדולה לאברהם אמר לפני (בראשית יח, כז) ואנוכי עפר ואפר למשה ואהרן אמר (שמות טז, ז) ונחנו מה (תהלים כב, ז) ואנוכי תולעת ולא איש לדוד אמר (תהלים כב, ז) ואנוכי תולעת ולא איש

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

(ו) אבל עובדי כוכבים אינן כן נתתי גדולה לנמרוד אמר (בראשית יא, ד) הבה נבנה לנו עיר לפרעה אמר (שמות ה, ב) מי ה' לסנחריב אמר (מלכים ב יח, לה) מי בכל אלהי הארצות וגו' לנבוכדנצר אמר (ישעיהו יד, יד) אעלה על במתי עב לחירם מלך צור אמר (יחזקאל כח, ב) מושב אלהים ישבתי בלב ימים

(ז) אמר רבא ואיתימא ר' יוחנן גדול שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם כתיב ואנכי עפר ואפר ואילו במשה ואהרן כתיב ונחנו מה

(ח) ואמר רבא ואיתימא ר' יוחנן אין העולם מתקיים אלא בשביל משה ואהרן כתיב הכא ונחנו מה וכתוב התם (איוב כו, ז) תולה ארץ על בלימה

(ט) אמר רבי אילעא אין העולם מתקיים אלא בשביל מי שבולם את עצמו בשעת מריבה שנאמר תולה ארץ על בלימה רבי אבהו אמר מי שמשים עצמו כמי שאינו שנאמר (דברים לג, כז) ומתחת זרועות עולם...

8) עמנואל לוינס: קריאות תלמודיות חדשות, עמ' 68: ואני כשלעצמי מי אני?

זו קינה שבה הברייה האנושית מתוודה על מצוקתה, בעיצומו של דו-שיח המתנהל בכל זאת בדמה הגבוהה ביותר. המצוקה מתגלה כהילה! בעוד היא מתכחשת לעצמה בעפרה ואפדה, המחשבה נשארת - או היא כבר, בינה לבין עצמה - ויתור. זו התעלות הברייה האנושית למצב אחד, לדרגה אחרת באנושי שבה האדם נשאר, למרות האיום המתמיד של מותו, מי שחושב על הצלת זולתו...

המגע במת מספיק מזעזע כדי להזכיר את המוות עצמו, בנגטיביות שלו, בלי הבחנה ובלי יוצא מן הכלל: המוות הוא תמיד כבד מותי שלי. המוות, כשחושבים עליו, הופך את האיזון הטבעי והשגרתי בין הערכים שלנו ומערער את הסדר המוסדי שאידון זה מחדק או מבטא. מושגי הטהור והטמא נראים הכרחיים עבוד המחשבה השקולה, בלי שום זיקה לאיזה שריד של אמונה טפלה או מיסטית. הטומאה היא שם אחד לאנוכיות, שהיא תמיד נאלזכה, והמוות - מותי שלי - מעודד אותה כאילו היתה החוכמה האחרונה. אברהם, היודע כי הוא "עפר ואפר", אינו מרפה מעשייתו הנקייה מכל פנייה אישית למען האחד, הקרוב או הדחוק, וכל הערכים האמיתיים נשארים כאלה למרות המוות השווה, המשווה הקטן וגדול.

9) עמנואל לוינס: קריאות תלמודיות חדשות, עמ' 74

האם מרובד על ענווה? ללא ספק. והענווה היא מידה טובה לפני כל בדיקה. אבל ביסוד הענווה מתגלה הצטיינות נעלה יותר מזו שקשורה לעצם ההתענגות על הקיום. זו הצצה בהצטיינות שאתה לא מרגיש את עצמך ראוי לה, ובלעדיה ההתענגות על הקיום לשם הקיום הזה עצמו - עצם "היות למען ההיות" - אינם אלא אין כלשון משה ואהרן כשירד המן לראשונה מן השמים כדי להאכיל את העם הרעב והמודד (שמות טז. ח). זה האין שהמלך דוד הכיר על-פי דדנו, כשחש מתחת לקיומו המלכותי את קיומה הזוחל של התולעת...

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

10) עמנואל לוינס, קריאות תלמודיות חדשות, עמ' 74-75

מצטיירת כאן דרך חדשה לחרוג אל מעבר ל"אני כשלעצמי" של הקיום, או להרחיבו. כמובן, לא מתחרים עם גדולתו של נבוכדנצר ולא מקנאים באלוהותו של חירם מלך צוד – שהרי שניהם אינם מכירים רבד החורג אל מעבר להוויה - אבל גם אסור לשכוח את הבריאה האוניברסלית האדירה, ולו בעיני האדם האחר, בעיני הרע (ריע).

ה"ונחנו מה" של משה ואהוון הוא "מודולציה" חדשה של ה"אני כשלעצמי": לבלום את הלהט ולהימנע מן הריב, זה האנושי המקורי! הוא מאפשר את היקום, את מכלל העולם. ובלשון האמונה: כל העולם קיים בזכות מי שבולם את עצמו במדינה. ניתנת פה משמעות חדשה ל"ונחנו מה" של משה ואהרון, ומשמעות חדשה, מושלמת יותר, ל"אני כשלעצמי" כיסוד ההוויה; השלום כמשמעותה של כל האונטולוגיה; האנושי כעצמותו של המכלל. ואולי התוהו-וובהו, שממנו יוצאת ההוויה, נתפש כמריבה מקורית.

11) עמנואל לוינס, קריאות תלמודיות חדשות, עמ' 75-76

השאלה "ונחנו מה", פירושה: "ואנחנו, מה אנחנו?" הגמרא מקרבת בינה לבין המילה "בלימה" בספר איוב. ורבי אילעא משתמש בפועל "בולם" כדי לציין את מי ש"בולם את עצמו" במריבה...

זו מסקנה נפלאה לכל הדף הזה, שבו חיפשנו הבהרות ל"אני כשלעצמי", שהוא גם תנאי למעשה האישי, וגם משתמע ממנו. ראינו איזו חשיבות מייחסת הגמרא לתשומת לב האדם כלפי האחר. זו יוזמת הוויתור, המאפשרת את קיומו של העולם בהתנגשות בין הכוחות העיוורים, במריבה שהיא אולי המשמעות - או האי-משמעות - של הכאוס שקדם להוויה.

ההוויה כשלום, כמבוססת על המחווה הכביכול שלילית של האיפוק. האונטולוגיה הפתוחה אל עבר האחריות לרע. (ריע)

12) **לואיס קרול: אליס בארץ הפלאות**, פרק חמישי

... "מי את?" אמר הזחל

אליס השיבה בביישנות, "אני...אני כבר בקושי יודעת, אדוני, כרגע...לפחות אני יודעת מי הייתי כשהתעוררתי בבוקר, אבל אני חושבת שהשתנית כבר כמה פעמים מאז."

"למה את מתכוונת בכך?" אמר הזחל בקול נוקשה, "הסבירי את עצמך!"

"אני חוששת אדוני, שאני לא יכולה להסביר את עצמי", אמרה אליס, מכיוון שאני לא עצמי, אתה מבין...להיות בכל מיני מידות וגדלים ביום אחד זה מאוד מבלבל."

היא הזדקפה ככל שיכלה ואמרה באומץ "אני חושבת שאתה צריך לומר לי מי אתה, קודם".

"מדוע?" אמר הזחל

אליס לא יכלה לחשוב על סיבה טובה, ומכיוון שהזחל נראה במצב רוח לא כל כך טוב, היא הסתובבה כדי ללכת

"חזרי!" הזחל קרא אחריה. "יש לי משהו חשוב לומר!"

אליס הסתובבה וחזרה על עקבותיה

"שמרי על קור רוח" אמר הזחל.

זה הכול?" אמרה אליס, מתגברת על זעמה ככל שיכלה

ימי עיון בתנ"ך תשפ"ה

"לא" אמר הזחל. הוא פרש את זרועותיו, הוציא את הנרגילה שוב מפיו, ואמר, "אז את חושבת שהשתנית, נכון?"

אני חוששת שכן, אדוני, " אמרה אליס. "אני לא זוכרת דברים כמו שנהגתי לזכור...ולא הייתי באותו הגודל למשך יותר מעשר דקות ברציפות!"

"באיזה גודל את רוצה להיות?" שאל הזחל

הו, אין לי העדפות מיוחדות לגודל, " השיבה אליס בהיסוס, "רק שאף אחד לא אוהב להשתנות לעתים כל כך קרובות, אתה יודע. הייתי רוצה להיות קצת יותר גדולה, אדוני, אם לא אכפת לך, " אמרה אליס. "להיות שבעה סנטימטר זה כזה מדכא". "

זה גובה טוב מאוד באמת!" אמר הזחל בכעס, והזדקף בשעה שדיבר (הוא היה בדיוק בגובה שבעה סנטימטרים).